

Openingstekst: uit 'De goede zoon' van Rob van Essen:

Aan de andere kant had God in zijn wijsheid al voor het begin der tijden bepaald wie zou worden gered en wie zou worden verdoemd. Hoeveel je ook bad, hoe stevig je je handen ook vouwde en je ogen dichtkneep, het zou zomaar kunnen dat je al verloren was. Verloren, verkoren, het scheelde niks, maar het scheelde alles, tot in den eeuwigheid.

Lezing: uit Galaten 5

Christus heeft ons bevrijd opdat wij in vrijheid zouden leven; houd dus stand en laat u niet opnieuw een slavenjuk opleggen. Broeders en zusters, u bent geroepen om vrij te zijn. Misbruik die vrijheid niet om uw eigen verlangens te bevredigen, maar dien elkaar in liefde, want de hele wet is vervuld in één uitspraak: 'Heb uw naaste lief als uzelf.' Ik zeg u dus: laat u leiden door de Geest. De vrucht van de Geest is liefde, vreugde en vrede, geduld, vriendelijkheid en goedheid, geloof, moed en zelfbeheersing. Er is geen wet die daar iets tegen heeft. Wanneer de Geest ons leven leidt, laten we dan ook de richting volgen, die de Geest ons wijst

Overweging

U bent geroepen, om vrij te zijn. Zo zegt Paulus. Dat klinkt als een prachtige aansporing. Maar het is maar de vraag, of dat een haalbare kaart is. Hoe vrij kunnen wij zijn?

Als u eens terug op de belangrijke gegevens van uw leven: uw opleiding, de relaties die u bent aangegaan, uw arbeidzaam leven, de plekken waar u gewoond heeft. In hoeverre zijn die bepaald geweest door eigen bewuste keuzes? Of stond het eigenlijk al van tevoren vast, dat u die kant op zou gaan? Het is nog niet zo heel lang geleden, dat voor de meeste mensen bij hun geboorte wel zo ongeveer vast stond: hoe hun leven zou verlopen. Voor een dubbeltje geboren, zou je nooit een kwartje worden. In dorp A geboren, betekende veelal daar ook te zullen sterven. Een kind nam als vanzelf het beroep van de ouder over, en een huwelijkspartner werd uiteraard binnen dezelfde sociale klasse gezocht. En dat je tot dezelfde kerk als je ouders behoorde was vanzelfsprekend. Zo heel veel viel er niet te kiezen. En in het algemeen schikte men zich.

De afgelopen decennia hebben wij ons vrijgemaakt van allerlei gewoontes en instituties, die ons klein hielden en onze keuzes ingrijpend beperkten. En dat heeft een grote invloed gehad op onze levensloop. Ga maar na! Wie van u woont nog in de plaats waar hij is geboren? Wie van u heeft hetzelfde beroep uitgeoefend als de ouders? Gingen zij net als u naar een vergelijkbare kerk als deze? Hebt u in al deze zaken een eigen keuze gemaakt?

Ik vermoed dat een heel aantal van u kan wijzen op verschillende 'vrije wil' momenten in het leven. Al valt er ook een hele hoop te verklaren: uit wat ons geschonken is; aan de ruimte en aan de basis, die wij van huis uit hebben meegekregen. Maar over het algemeen hebben wij de ervaring, dat wij onze eigen weg zijn gegaan. Maar de vraag is, en daar wil ik vanochtend de aandacht op vestigen, of dat algemeen geldend is.

Hier dreigt een tweedeling te ontstaan in onze samenleving van nu, tussen mensen die wel. En mensen die geen keuzes menen te hebben. Mensen die het aardig goed, of heel goed hebben: die hebben eerder de neiging, om dat toe te schrijven aan eigen keuzes en eigen inzet. Maar wie aanzienlijk minder succes kent, die is vaak geneigd, om dat niet te verklaren uit een eigen falen:

maar aan 'de omstandigheden'. En geef ze eens ongelijk. Want het is steeds meer een opgave, om maatschappelijk te bewegen. Kan je je eigen leven sturen? Bestaat er zoiets als een vrije wil? Of loopt alles in het universum zoals het zou moeten lopen, en heeft het weinig zin, om je daartegen te verzetten? Ben jij als individu zo bepaald door je opvoeding, je afkomst, je karakter, dat je vaak maar weinig speelruimte hebt gekregen, om werkelijk je eigen beslissingen te nemen? Hoe vrij zijn wij in Nederland, waar de kansenongelijkheid steeds groter wordt? Waar het steeds belangrijker wordt, waar je wieg heeft gestaan? Kortom: hoe vrij is onze wil? Het principe van de vrije wil heeft religieuze, ethische, en wetenschappelijke consequenties. Op het gebied van de religie kan over de vrije wil bijvoorbeeld gesteld worden, dat God die vrije wil in ons geschapen heeft, en ons daarmee tot verantwoordelijke wezens heeft gemaakt. Maar je kunt er ook anders naar kijken, en dat is eeuwenlang het geval geweest. Je gaat er dan vanuit, dat alles gebeurt zoals de almachtige God wil, en dat je je daar bij neer moet leggen. 'Het is Gods wil' wordt er dan vroom bij rampspoed gezegd. Daar is met name sinds de reformatie de nadruk op komen te liggen.

Tijdens de 80-jarige oorlog ontstond er een godsdienstige twist over de vrije wil, die voor een heuse burgeroorlog had kunnen zorgen. De 'rekkelijke' professor Arminius stond hier in Leiden, in het Academieggebouw, lijnrecht tegenover de 'precieze' professor Gomarus: in een geschil over de predestinatie. Ofwel de voorbestemming. Heeft de mens een zekere vrije wil? Of is alles door God voorbeschikt? God heeft, zo stelde het orthodoxe calvinisme, al bij de schepping besloten: wie van de mensen zouden worden uitverkoren, en wie verdoemd zouden zijn. De mens kon daar op eigen kracht niets aan toe of af doen. God is soeverein, de mens is zondig, schuldig en onmachtig. Bij deze vreugdeloze mensbeschouwing zetten Arminius en later zijn navolgers, de Remonstranten, de nodige vraagtekens. Had de mens er echt geen enkele invloed op, of hem het eeuwige leven of de verdoemenis wachtte?

In de eeuw die volgde kwam de Verlichting op, die dogmatisch geloof en onredelijkheid kritiseerde. De mens werd opgeroepen, om zelf te denken. En om vrij te zijn. En de verlichting gaf zo het roer over aan de mens. Maar er gebeurde iets vreemds. Hoe meer de mens van zichzelf wist, hoe minder de mens in de vrije wil ging geloven. Sigmund Freud wees op onbewuste driften, waarover Paulus al eerder zo wanhopig schreef: Het goede te willen zit wel in me, maar het goede ook doen, kan ik niet.

Karl Marx verklaarde de mens niet vrij, maar slaaf van economische belangen. Sociologen spinden het individu in een web van sociale verhoudingen, die zijn keuzevrijheid ernstig beperken. Een andere aanval komt van neurowetenschappers, die gedrag verklaren uit hersenprocessen: waar de vrije wil niet aan te pas komt. En uit recente onderzoeken blijkt, dat onze levensweg vaak al voor onze geboorte getekend wordt: naar welke school je toe zou gaan, welke opleiding, in welke wijk je uiteindelijk komt te wonen. De vrije wil staat wederom onder druk.

En zo wil ik, ruim vierhonderdjaar na Arminius, in zijn geest weer een pleidooi houden voor de vrije wil. Het is weer tijd voor nieuwe Arminius'en! (remonstrant, of niet) Voor nieuwe strijders voor de vrije wil! Het ontkennen van de vrije wil spoort namelijk niet met onze eigen ervaring. We hebben wel degelijk het gevoel een keuze te hebben. Sterker: het ontkennen van de vrije wil spoort ook zeker niet met ons geloof. Wij zijn immers geroepen, om vrij te zijn! En wij zijn geroepen, om voor de vrijheid van de ander op te komen! En dat geldt dan voor ieder mens, hoe verschillend die ook van ons is, wat zijn of haar achtergrond ook moge zijn. Ieder mens zou in die vrijheid moeten staan. Laten we echter ook niet te naïef zijn: het idee dat we volstrekt vrij zijn, dat is vergezocht, want er zijn bepaalde voor de hand liggende beperkingen aan onze vrijheid. Volkomen vrijheid is een onhaalbaar ideaal.

Maar er mag wel een appèl klinken, uit de woorden van Paulus, in onze samenleving die steeds meer in delen uiteen valt. Het is een geloofskeuze van ons: dat we niet in predestinatie, in voorbestemdheid, in het onmachtig zijn, willen geloven.

Het is een geloofskeuze, dat we wel degelijk in staat zijn tot enig goed, tot zelfontplooiing, en tot verantwoordelijkheid, en dat wij die op ons nemen: ten behoeve van een rechtvaardige samenleving, een leefbare aarde, voor het geluk van mensen: die op onze weg komen.

Het is een geloofskeuze, dat we daar allen toe geroepen worden, waar onze wieg ook maar gestaan heeft. U bent geroepen, om vrij te zijn.

Dat wij deze woorden van Paulus beschouwen als een appèl: voor de vrije wil. Voor kansengelijkheid, voor het geloof dat ieder mens uniek is, en dat ieder mens gezien mag worden met al zijn en haar talenten.

Amen

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeiden.nl
info@ekklesialeiden.nl